

ישראל גוטמן

לאופיים של מחנות-ריכוז נאציים

ליהודה לאופר
אח ורע בדרך הארוכה

למחנות ריכוז והשמדה נוצר תפקיד מיוחד בקורות הרייך השלישי ובמימושם של הרעיונות הגזעניים. יותר מכל תופעה אחרת בתקופה הנאצית חשפו מחנות הריכוז והתשמדה את המהות הנתייליסטית וההרסנית של המשטר הנאצינאלי-סוציאליסטי ומטרותיו.

אויגן קוגון (Kogon) בספרו המקיף על מחנות הריכוז, הנושא את השם „ממלכת ה־ס.ס.“ (S.S.-Staat), גורס כי מחנות אלה היו „הביטוי התוק ביותר לשיטה, שמילאה וסגרה את כל התחומים של חיי הפרט והציבור“¹. וחת ארנדט (Arendt), שלא היתה כמו קוגון אסירת המחנות אך גילתה עניין במחנות תוך עיסוקה העיוני באופיים של המשטרים הטוטאליטאריים, סברה שמחנות הריכוז והתשמדה שימשו למנגנון השלטון בתור מעבדה, בה ניסו לבדוק אם אמנם מתאמתת ההנחה הבסיסית של המכנים הטוטאליטאריים לפיה ניתן להכניע בני אנוש באורח מוחלט.² ולפי דעתו של הפסיכולוג ברונו בטלהיים (Bettelheim) שהיה זמן-מה כלוא במחנות ריכוז נאציים, „בר־בומן שח־ס.ס. נתגו כאילו גרמניה כולה היא מדינתם, הם גם יסדו מדינה שהיא כולה ברשותם, מדינה ועידה גיסוית ופרטית משלהם — מחנות הריכוז“³. ואילו הסופר הפולני הצעיר והרגיש תדיאוש בורובסקי (Borowski), שהתנסה באימי אושוויץ והסיט לא מש מפשעו עד קיצו*, ראה בכל אסיר המחנות, ויתרי-על-כן בכל אדם שחי בעידן מחנות הריכוז, יצור

* תדיאוש בורובסקי, סופר, משורר ופובליציסט פולני, היה אסיר אושוויץ ומחנות-ריכוז אחרים. מיד לאחר שחרורו התחיל בכתיבת סיפורים על חווי המחנות וחברת האסירים בהם. בסיפוריו באו לביטוי הגישה החושפנית והקנה ללא פשרות של הסופר. בורובסקי אמר כי ברצונו למסור „לאנשים החיים עדות ולהגן על המתים“. המהנה בלשונו הוא „שדה-קרב שבלע הדם הרב ביותר במלחמה הזאת“. בורובסקי שב לאחר המלחמה לפולין ושירת את המשטר בעטו מתוך אמונה לזהטת בפולין החדשה. המציאות הפריכה ללא ספק את תמונת העולם של הסופר הרגיש והמצפוני והוא שלח יד בנפשו בהיותו בן 29 שנים.

נגזע בטומאת. כל חופעת המחנות הצטיירה בעיניו כיסודות ל"ציביליזציה טבעית חדשה".

אין בדינו חומר המוכיח כי אמנם מחנות תריכונו נוצרו והתקיימו כאמצעי במדינה ניסויית שנועדה למדוד ולבדוק את התוצאות אליהן ניתן להגיע בהפעלת שיטת דיכוי נעדרת ריסון נגד חברת בני-אדם. ברור הוא שמחנות ריכוז נאציים הופעלו כמכשיר יעיל בידי המשטר, המכוון תחילה נגד קבוצות אוכלוסין ברייך, ומאחר יותר כשיטה לסילוק וחיסול קבוצות אתניות וחטיבות גזעיות מתוך חישובים פוליטיים ואידאולוגיים. עם זאת, יש יסוד איתן לסברה, שבמדינה נאציונאלסוציאליסטית, שדגלה באידאולוגיה מוטליטית, אך ידעה התרועעות והתמודדות של אישים בצמרת מוסדות מפלגתיים וממלכתיים על מוקדי כוח וסמכות, השתדל הימלר ומקורביו לעשות את מחנות הריכוז למקור של שררה ועוצמה עצמאית של ה"ס.ס. הימלר חתר ללא ליאות לעקירת הנורמות החוקיות מהרייך השלישי והחלפתם בצו המנהיג ולמירצו הקיצוני ביותר של הציונים האידאולוגיים-הגזעניים! ואם לא עלה בידיו לבער לחלוטין את החוק מרשויות המדינה, הרי הצליח במסגרת המחנות לבצר טובלעת שהופקעה מהחוק והכניסה אליה נחשמה בפני גורם כלשהו המייצג רשות ליגאליסטית.¹ בדיעבד, ניתן גם להשקיף על מחנות הריכוז הנאציים כעל שיעור מאלף ממנו ניתן ללמוד על הקורה לבני-אדם מופקרים ומוסגרים בידי חבורת אנשים שאולפו לתפקידים ומדרכים על-ידי התורה הגזענית, ורשאים לעולל לאסירים ככל העולה על רוחם. קיימת קורלאציה, עליה הצביעו לא פעם, בין שלבי ההתפתחות והדינאמיקה הפוליטית והאידאולוגית של הרייך השלישי הנאצי מזה, וקורות ואופי מחנות הריכוז ברחבי המדינה ובארצות הכיבוש מזה, במחקר שהופיע לא מכבר מבחין פאלק פינגל (Pingel) בשלושה שלבים כרונולוגיים בתולדות מחנות הריכוז הנאציים, המאופיינים על-ידי סימני-היכר הבאים: א. שלב הדיכוי הפוליטי, בו נכלאו במחנות בעיקר מתנגדים פוליטיים סמפלגות השמאל; ב. שלב ההכנה לקראת המלחמה, שראשיתו בימי הפעלת תוכנית ארבע השנים וחתימת למשק אוטארכי (באותו זמן התרבו במחנות יסודות של אסירים פליליים מופדים וממכונים על-ידי המשטר "אסוציאליים", מתוך מגמה להעסיקם בעבודות המשתלבות בתוכניות המרחיקות-טווח של קברניטי המדינה); ג. השלב השלישי — תחילתו בשנת 1942 — חיינו בתקופה בה התנפץ הסיכוי לסיום המהיר של המלחמה במזרח, והמחסור הגובר בכוח עבודה וכלי נשק, אילץ את הגורמים המעורבים השונים לרתום את מאגר העבודה המצוי במחנות למאמץ למען המלחמה ואף לחתור להגדלת מיספר האסירים במחנות.²

כפי שמשתמע מהנחותיו של פינגל ושיטת הפרידיאציה שלו בשלבים המוקדמים נועדו המחנות למלא תפקיד בהשתלטות פוליטית של המפלגה והמשטר ואילו מאוחר יותר הם מילאו במידה רבה תפקיד פונקציונאלי בהעסקה וניצול מרחיק-לכת של כוח עבודה בתקופת ההכנות למלחמה ובשנות המלחמה עצמן.

אולם העיקר באופיים ובמנהלתם של מחנות-הריכוז אינו מתמצה בתפקידים הפוליטיים והכלכליים הפונקציונאליים. כאמור, המחנות הם מכשיר קיצוני בידי

המפלגה הרייכס, מכשיר שהופעל כדי לבצע משימות ראדיקאליות המוכתבות על-ידי המשטר הנאציאולוגי, הנאציאונאליסטי, מכת הטיור מתמקדת בכל שלב נגד חטיבת אנשים מסוימת, אך המניעים אינם אינטרס פוליטי קונקרטי של המדינה וודאי לא ניצול אפקטיבי של כוח עבודה, אלא הנחתת מהלומה על שכבות מסוימות באוכלוסיה, הנחשבות לעוינות או מפרעות למשטר. קיום המחנות מהווה גורם מפתח ומרחיע מתנגדים פוטנציאליים, ולבסוף, בזמן המלחמה הופכים המחנות למקום איסוף וחיסול פיסי של קבוצות מוגדרות באוכלוסיית העמים הכבושים, ולמרכזי הרצח הטוטאלי של העם היהודי.

אם אמנם יש מקום לפריודיזאציה, מן הדין להבחין בין שני שלבים עיקריים — השלב בו המחנות כונו לצורכי פנים ועשיית חשבונות עם מתנגדים וקורבנות המשטר; ומאז המלחמה, השלב השני בו חלה התפתחות בהפעלת מחנות הריכוז והם נעשים בעיקר אמצעי דיכוי בארצות הכבושות, מקום הריגה של חטיבות עוינות ובלתי-רצויות ורצח טוטאלי מטעמים גזעיים.⁵

בשנת 1936 כלואים במחנות הריכוז בסמוצע כ-7,500 איש. אחרי השנים של סילוק הכוחות הפוליטיים העוינים, התבססות וה"גלייכשאלטונג", טוענים אישים מסוימים ברייך השלישי כי הגיע הזמן לבטל את המחנות ששימשו כאמצעי חולף בימי הירום. בעימות בין הימלר והתובעים את חיטולם של מחנות הריכוז, הכריע היטלר לצדו של הימלר, כלומר ציווה על המשך קיומם.⁶ גם נאצים קנאים שהעסקו במערכת מחנות הריכוז, כמו רודולף הס, לימים מפקד מחנה הריכוז והתשמדה באושוויץ, מודים כי האסירים הפוליטיים שהוחזקו בשנים אלו במחנות הריכוז לא יכלו להיחשב לאויבים ומזיקים לרייך. הם שירתו באותו זמן כאיש צוות הרייכס, בדאכאו, קבע ברישומותיו בשבתו בבית-הכלא אחרי המלחמה: „אני משוכנע שבשנים 1935—1936 אפשר היה ללא חיסול לשחרר שלושה רבעים מסך האסירים הפוליטיים בדאכאו, בלי לגרום על-ידי כך ולו הנזק הקטן ביותר לרייך“.⁷

כאשר בוחנים את יסוד העבודה ומשקלו ביחס לאסירים במחנות הריכוז, אין להתעלם מן העובדה שמאז 1942 מסתמנת מגמה להפיק תועלת מעבודת האסירים ולנצלם כראוי לצורכי המלחמה של גרמניה הנאצית. מגמה זו, המופעלת על-ידי הגורמים האחראיים לכוחות העבודה והחימוש ברייך נחמכים גם על-ידי המדור למינהל ומשק ברייכס (SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt); אך בור-בזמן ממשיתה להשפיע מגמה אחרת הנחשבת למגמה בסיסית בעיני הרייכס, בכלל, ובייחוד בעיני יחידת הרייכס „טוטנקופף" (SS-Totenkopfverbände) המופקדת על רשת מחנות הריכוז, שעבודה נועדה קודם כל לרכא ולהשפיל וכמתנות אחדים וכלפי קבוצות אסירים מסוימות העבודה היא אמצעי להשמדה (Vernichtung durch Arbeit). גם כאשר מדובר על השנים שקדמו למלחמת-העולם השנייה, התקופה בה רתמו את האסירים לייצור חומרי בניין לפרוייקטים הגדולים של בניה והכנות לקראת המלחמה, גורס היסטוריון גרמני כי תמועסקים בעבודות היו בכחינת „עבודת עבדים למען בניית הפיראמידות של היטלר" (Sklavenarbeit für Hitlers Pyramidenkomplex).⁸ אולם, כדי להיווכח שהדאגה והעניין בניצול ראציונאלי של עבודת אסירים לא היה הגורם הדומיננטי בקביעת המדיניות

במחנות הריכוז, ובייחוד כלפי היהודים, יש לשנות לשנות המלחמה ולבחון את גורלם של היהודים המובאים למחנות בזמן המלחמה.

ברור גם כי עצם השיטה של אירגון עבודה במחנות ריכוז והייצוא על-ידי העסקת אסירים במפעלים משותפים ל"ס.ס. ותעשייתיים פרטיים או בבעלות תלבדית של ה"ס.ס." הוכחו עצמם כבלתי-יעילים, ולפיכך מחנות הריכוז לא היו בשום פנים ואופן דרך לניצול עבודה באורח קונסטרוקטיבי. יש אמנם מקום להניח, כי תפנית המוני אנשים למחנות הריכוז, למרות חוסר הכדאיות שבדבר, ניתן לזקוף על חשבון ריב הסמכויות והמשגים הרבים של צמרת השלטון. אך אין ספק בדבר כי יכולתו של הימלר ועוזריו להקים ממלכת תעשייתית אדירה, שערכת הממשי היה מפוקפק, היא בכל זאת נתקיימה והתרחבה על אף הביקורת שהוטחה ועל אף כשלונה הגלוי, נבעה מכך שהמחנות היו בראש וראשונה כלי להרצאה-לפרעל של מטרת פוליטיות ואידיאולוגיות. כתוצאה מכך היתה לעבודה רק משמעות משנית וקוניווקטוראלית.

ובאשר ליהודים, בשלב "הפתרון הסופי" המגמה ברורה לחלוטין. בקיץ 1944, הזמן בו נקלעו המשטר הנאצי והתווית הצבאית הגרמנית למשבר חמור ביותר, הובאו לאשוויץ מעל ל-420 אלף יהודים מהונגריה, שעד אז היו בתנאים רגילים יחסית. רק אחוז מקרי וקטן מבין תבאים הוצא וכוון לעבודה במחנות, ואילו כל השאר, שכלל ילדים, חולים, גברים ונשים מעל גיל 50 וגם עשרות אלפי כשרים לעבודה ובעל-מקצוע הובאו ישר לתאי הגזים.¹⁰ באותם מקרים בהם הורה הימלר, כי סוגים מוגדרים של יהודים יש להוציא מתוך התמון המיועד להשמדה משום שהם בתור פעילים מקצועיים דרושים במפעלים למען הצבא. הוא הוסיף ציין כי, "גם אותם היהודים יצטרכו להיעלם ביום מן הימים לפי רצונו של הפיהרר".¹¹

אינדיקטור חשוב אחר, המצביע על השוני המהותי בין רשת מחנות-הריכוז עד המלחמה ובתקופת המלחמה, מהווים המגדים של המחנות, מיספרם וכמויות האסירים בהם. לאחר השלב הראשון בתולדות המחנות בפיקוחם של ה"ס.ס.", עברו מחנות הריכוז לידי ה"ס.ס. בשנים הראשונות היתה אוכלוסיית האסירים מורכבת ברובה מאסירים פוליטיים ויהודים. בשנים 1934—1937 נע המיספר הממוצע של האסירים הפוליטיים בין 5,000 ל-8,000, ואילו בשנים האחרונות שקדמו למלחמה מתרבים במחנות סוגים של אסירים פליליים וקטגוריות של אנשים — סרכני עבודה, הומוסקסואלים, פרוצות — המכונים אסוציאליים, כיתות שונות כמו צדי-יתום — הנחשבים לעבריינים ללא תקנה בעיני הנאצים. כמו-כן נכלאים במחנות בשנים האחרונות אנשים חתופסים במיבצעים מיוחדים, כמו 30 אלף יהודים בקירוב שנכלאו במחנות הריכוז בעקבות ההתנקשות בפום ראט ו"ליל הברדלח", בנובמבר 1938. באופן כללי היתה קיימת תחלופה רבה במחנות ורבים שוחררו אחרי שלב ה"חינוך מחדש" ואוהרה "מתאימה", כי אסור לגלות בחוץ את הנעשה במחנות ועל המשוחרר להיזהר היטב בהתנהגותו כדי לא לשוב אל מאחורי בדרות התיל. יהודים שנאסרו בנובמבר 1938, שוחררו, אם הוכח כי בידיהם ניירות מוכנים חם עומדים לעזוב את גרמניה. על סף המלחמה מנתה אוכלוסיית המחנות 25,000

אסירים בסך-הכל, ואילו בשנת 1944 היו כלואים במחנות ברייך ובארצות הסיבריה 525,000 אסירים, ומזה כמעט שליש נשים. גם המיספר הזה לא היות עדיין את השיא, כי בינואר 1945 הגיע מניין הכלואים במחנות ל-715,000¹².

ההבדלה הבולטת בין אופיים של המחנות והמתחולל בהם לפני המלחמה ובזמן המלחמה באה לכיסוי מוחשי בנתוני התמותה והרצח. בשנים הראשונות מונים את המומתים בעשרות ועדיין נודעת משמעות-מה לחיי אדם. התמונה משתנית בצורה קיצונית במרוצת המלחמה. השינוי הדראסטי בשום אופן אינו אך ורק פועל יוצא מהצפיפות האיומה, תנאי הסאניטציה החמורים והזנחת החולים ותחלשים. קיימת מדיניות מכוונת לגרימת מוות (ולסילוק אסירים מוגדרים ואחוזים של הבאים) בדרכי עינויים ואמצעי המתה מחושבים. אסירים פולנים שהגיעו בשנה הראשונה לאושוויץ, והתמזל מזלם להישאר בחיים, מספרים על נאומים וחוראות של אנשי-ס.ס. לפיהם לקטגוריות מסוימות של אסירים הוקצו חודשים של חיים ולאחרות שבועות בלבד.¹³ ידועות פלוגות-עבודה, ביניהן פלוגות-עונשין בעיקר, שמדי יום שבו עם חברים שנרצחו או התמוטטו בזמן העבודה, והיה עליהן להביא את הגופות, כי המיספר הכולל של אסירים, חיים או מתים, המתאיצים למיפקד, הייב היה להתאים לחשבון.¹⁴ קורבנות לאין-ספור בלעו המדרגות הידועות לשמצה שהולידו למחצבה במאוטהאוזן.¹⁵

בשנת 1941 סיווג הימלר את מחנות הריכוז לשלושה סוגים בהתאם למשטר הנהוג בהם והיעד של המחנות. מחנות דאכאו וזאקסנהאוזן מוגדרים בדירוג זה כמתונים יחסית, בירקנאו ובוכנוואלד נכללים בסוג השני, ואילו מאוטהאוזן מסומן בסוג השלישי, כמקום אליו נשלחים הסרי-תקנה ומיועדים לחיסול פיסי.¹⁶ אולם, מתקבל הרושם שתלוקה זו לסוגים משקפת מדיניות הנקוטה כלפי אסירים גרמנים בעיקר. למעשה משתוח במשך הזמן המצב השורר במחנות הישנים ברייך-מאוטהאוזן, המוקדם ליד לינץ באוסטריה עילית, מצטיין לחומרת במשך מרבית הזמן (בפרט המתרחש במחנות-הבת המסונפים למחנה זה), ואילו המחנות בתחומי המזרח — קומפלסק המחנות של אושוויץ (פרט לאושוויץ א' ומחנות-בת מסוימים), טיידאנק ושטוטנהוף הם בפועל מחנות להשמדה הדרגתית. לקבוצות אתניות שונות בהתאם לתורת הגזע נועד גורל שונה. כך מופלים בדרך-כלל לרעה, לאחר היהודים שהם בכל התקופות ובכל השלבים מהווים קטגוריה של אסירים מושפלת ביותר והנפגעת ביותר, פולנים ורוסים שנקלעו למחנות ברייך. ונתבונן במיספרי הקורבנות ואחוזיהם במחנות השונים, המלמדים גם על המגמות האמורות. כך בבוכנוואלד מ-239,000 אנשים שעברו את המחנה 33,000 מצאו בו את מותם, היינו חיי בו 15% קורבנות; במאוטהאוזן נרצחו ומתו 82,000 מתוך 205,000, משמע 40% מכלל האסירים שעברו במחנה זה; בשטוטנהוף 32,000 קורבנות מתוך 110,000 — 29%; ואילו באושוויץ, שהיה בתחילת מחנה מיועד בעיקר לפולנים ובשלבם מאוחרים ריכו בתוכו רוב גדול של יהודים, מתו ועל-פירוב נרצחו 261,000 איש מתוך 405,000, היינו כ-65% מבין אלה שהוכנסו למחנה זה וקיבלו מיספרים ולא נמנו עם אלה שנרצחו מיד עם הגיעם לבירקנאו.¹⁷

כבר מוקדם למדי, בשנת 1934, גיבש המפקד הראשון של מחנות הריכוז,

ס.ס. גרופנפיהרר תיאודור אייקה (Eicke) סדרי גותל ומשמעת שהיבו את אנשי ה.ס.ס. המשרתים בתפקידי שמירה וגיהול המתנות (לשם כך הורכבה יחידת ה.ס.ס. מיוחדת „טוטנקופף“ — שהוזכרה כבר) וכן נקבעו סדרי משמעת, עונשים, סימונים וחובות שחלו על האסיר. לכאורה הונהג מודל „דאכאו“ של אייקה בכל המתנות ועם שינויים קטנים התקיים במשך כל עת המתנות הנאציים. אולם זהות זאת, שבמידה רבה יצרה נוחלים אחדים וצורה אחידה לכל מתנות הריכוז, היא מטעה במידה רבה, כי באופן מהותי היה קיים הבדל ניכר בגורל האסיר ובמצבו בתקופות השונות ובמתנות השונים, וגורל זה היה מותנה במידה מכרעת במוצא הגזעי והאתני של האסיר.

ההלם הראשון ומשמעותו

תשאלה המטרדה הראשונה הניצבת בפני הבוחן את תופעת מתנות הריכוז מבפנים, היא: כיצד עלה ביד השלטון הנאצי וקלגסי ה.ס.ס. להכניע כמיליון ומתצית המיליון של בני-אדם, לאלצם לציית ולעבוד חודשים ושנים בתנאי דיכוי קיצוני וסחיטת כוחות ובריאות, כאשר המוות עוקר בצורה זו או אחרת כחמישים אחוז מתוכם וחיהם של כל השאר מדוידים ותלויים מנגד.¹⁶

נראה כי אין אפשרות להסביר או להבחיר עובדה זו. הדברים שהביעו הגוי דעות כמו יום (Hume), שטען כי „שום דבר אינו מתקבל מפתיע יותר אצל אנשים הבוחנים ענייני בני-אדם בראיה פילוסופית, מהקלות בה רבים נשלטים על-ידי המועטים וכן קבלת מרות הברורה על-פיה מכפיפים אנשים את דעותיהם ורגשותיהם לאלה של אדונייהם“; וכן דברי חכמים שלנו כי „יד עבד כיד רבו“, כולם שייכים לעולם מושגים ודימויים אחר, רחוק ושונה לחלוטין מעולם מתנות הריכוז הנאציים. לא בכדי כונתה אושוויץ על-ידי אחד האסירים, „אדמה ללא אלחים“, או „פלאנטה אחרת“ (אגב, מושג שלא הושמע לראשונה בבית-הדין ששפט את אייכמן בירושלים¹⁷). ספק אם צירוף של עינויים, פחד, רעב, השפלה וסבל המתחדשים מדי יום ביומו נותנים בסיכום תמונה של מחנה ריכוז. המציאות של מחנה הריכוז והאווירה שנוצרה בו הן מזות אחרת, בלתי אנגלית ובלתי מוכרת, כי הרי כל המושגים בהם אנו משתמשים שאולים מנסיון אישי של טרם-אשוויץ. הפילוסוף הפולני לשק קולאקובסקי העיר באחד מחיבוריו כי אדם בדרכו עלי האדמות קשיר מעצמו רבות מאורחות התנהגות אלמנטאריים שיסודם בשימור וכיבוד המין. בדרך-כלל בעלי-חיים גרתעים מלהרוג את בני מינם והחולשת של בני מינם הנחשפת לעיניהם מעוררת בהם חמלה ומעקיצה את האכזריות. ואילו האדם יצור הציביליזאציה תשתחרר מן האינסטינקטים הראשוניים האלה. ואין זה מקרי שמוסר האדם כפי שנתגלס בציוויים דתיים ונתיבות תרבות בא להחדיר בראש וראשונה את העקרונות אותם גטש ואיבד בדרכו הסבוכה מעולם החי לתרבות האנושית.¹⁸ נראה שבאשוויץ ובמתנות הריכוז הנאציים שלט אדם שאיבד את שני העולמות: את התגובות האטאוריסטיות הטבועות והמוסר ותרבות הנרכשים.

אחרי הכל לא נותרה לנו דרך, אלא לנסות לשחזר את המציאות של מחנות הריכוז ואת מרקם המשטר, על-פי האלמנטים והביטויים השונים שידועים לנו, בלשון הרגילה ובסיוע הכלים הקונבנציונאליים העומדים לרשותנו.

המטאמורפוזת התחוללה בקרבו של האסיר מיד לנוכח המפגש הראשון עם המחנה. במתייד נגול מאדם חבל — זהותו, שמו, מעמדו החברתי, מקצועו, ביתו, רכשו, הרגליו, משפחתו, אפילו גופו לא נשאר תמים, כי גזוזו שערות ראשו ושערות גופו הדבר עורר תחושה שאין הוא עוד בעלים על גופו הקודם אלא גופו המעורטל נמסר בקניין לאחרים. נוצר אדם חדש, ואולי יותר נכון לומר כי נוצר יצור אחר. מאדם מן הישוב, הפך האסיר לדמות שנעדר ממנה רצון עצמי, כוח החלטה וכוח המעשה. לא אדם יותר, אלא מיספר הנורק כבודי-משחק על-ידי שרירות-לב ודונית ויד המקרה. מיזמו הראשון במחנה האסיר היה דרוך בכל שעות היממה לשקודה, לרמו, למחלומה, ומגיב באופן רפלקסיבי כמו הכלבים בניסויי של פאבלוב. היוזמה וכוחות הנפש רחוקים כבר אך ורק למאבק על הישג הפיזיולוגית, שמירה על פתיל החיים.

עקרונות כבוד, כללי מוסר וסולידאריות של בני-אדם אין להם מקום בממלכת המחנות. אלה נחשבים לאותות חולשת, זכרונות מביכים ורחוקים מגלגול אחר, שהם כמו סם מרדים הנוטל מתאסיר את אוני וחשקו להמשיך. תדיאוש בורובסקי אמר כי ברצונו לשמש פה לאלה שנתרו לתמיד במחנות, ואילו ויקטור פראנקל (Frankl) הביע דברים בכתב שהרשמעו פעמים רבות: „אנחנו שחורנו משם, בעזרת הרבה מקרים ממוזלים או נסים — אחת היא מה שם נכנה להם — אנחנו היודעים: הטובים שבנו לא חורו.”²² אין אני יודע אם אנשים שנשארו שם היו הטובים או טובים יותר מהניצולים, ונדמה כי לא ככל העומדים של ספרו „אדם מחפש משמעות” נשאר פראנקל עקבי ונאמן לתזה זו. אך דבר אחד ברור הוא: מרבית הנשארים שם לא אזרו כוח, לא היו מוכנים להסתגל או לא נותרה בהם רוח להתמיד. אנשים שחיו בגיטאות ועברו את אימי המחנות יודעים לספר, כי הדבר שאנו מכנים חיים, הנשמה הפועמת בנו או התקווה המבטיחה ותמכתה, אינם חדלים בתנאי מחסור, מצוקה וסבל; להיפך, נדמה שכאשר ניטלים מאדם כל ערכיו וכל קניינו, נעשים החושים מהודדים ותהיים החשופים יקרים יותר. אך אסירים רבים שלא עמדו בייסורי המחנות לא יכלו או לא רצו להיכנע. אולי משום כך הם יותר אנושיים מאלה שהסכימו לארשוויץ, ואפשר שרבים מאלה שנשברו, קאגר הכוחות שצריך היה לפרנסם במחנה היה דל ולא הספיק להם בשעת המבחן הגורלי.

הפאראדוקס הוא שדווקא אנשים אשר באו מאקלים חיים נורמאלי ותנאים טובים יחסית התקשו בדרך-כלל יותר להתרגל ולתשתלב במחנה מאלה שבאו מבתי-כלא או גיטאות. נזכר אני בסיפור, המתבסס כנראה על מקרה שאירע. שתי אחיות הגיעו לאושוויץ במשלוח יהודים מהולנד והן מושככות לתוך בלוק במחנה הנשים בבירקנאו. הן רצוצות, רעבות, מושפלות. אחת האחיות שמת לב לכך שאסירות מדרגשים שונים יוצאות וחוזרות עם תפוחי-אדמה בחוספניהן. היא המקה החוצה וחזרה עם כמה תפוחי-אדמה רקובים. האחות השנית, תבוגרת,

החברותיה ההולנדיות לא היו מוכנות לאכול מן „התפודים הגנובים“. באותו לילה, מספרת בעלת הסיפור, עלו שתי האחיות הבוקות על הגדר החשמלית, דרך התאבדות במחנות.²¹ סיפור זה, כך נראה לי, מקפל בתוכו את התגובה, את השברון, של אנשים שעברו ישירות, ללא תחנות־ביניים, מעולם תקין לאושריץ.

ואילו אלה שנשארו איבדו את הצלם שהיה להם בעבר, אך גם ההווה לא היה ריק מתוכן. יש מערכת נורמות שמצמיח המחנה, מציאות שדוד רוסה (Rousset) מכנה אותה *L'univers concentrationnaire*.²² כל אחד חייב ללמוד את כללי קיום זה וחייב לנהוג לפיהם. גם מי שאינו נוהג לפי כללים אלה בעצמו חייב לדעת אותם, להבינם ולהסתגל למציאות בה הם שולטים. איגני סבור שהעקירה של האנשי במחנות היא מוחלטת. נכון יותר לומר שהאנושי יורד למחתרת. ישנם במחנות אנשים המתפרקים סאמונאם הדתית אך ישנם כאלה הממשיכים להאמין ולקיים מצוות רבות על אף הכל. האלימות, האכזריות, לעג לחולשות אדם ונפש האדם הם הפנים הגלויים. ואילו האנושיות מתחבאת, נדחקת ומתגלה בקשרי רעות, בעזרה הדדית, בתפילה הרישית או גלויה, ולבסוף במעשים נדירים אך נועזים של התנגדות מאורגנת במחתרת.

יום אחד בחייו של אסיר, מציאות אותה היטיב לתאר סולז'ניצין הרוסי,²³ מתפצל לשרשרת ארוכה של צווים וחובות, חלקם מוכתבים על־ידי שיגרה של משטר המחנה, חלקם חירודים במפתיע, כתוצאה מהוראה פלמעה או מתפרצות שרירותיות של הממונה; חלקם מכוונים ופוגעים בכלל האסירים וחלקם הולמים באסיר יחיד או קבוצה מסוימת של אסירים. כוחות הגוף והנפש מגויסים ללא הרף במאמץ בלתי־פוסק כדי לעבור את כל תחנות היסורים מהם מורכב יום רגיל — קימה עם שחר וסידור הדרגש, מסדר־בוקר, הדרך לעבודה, שעות עבודה, התור לארוחה, השיבה למחנה, הביקורת בבלוק ומסדר־ערב — הדומות למכשולים במרוץ בלתי־פוסק. „יחידת־זמן קטנה במחנה“, אומר פראנקל, „זו, דרך משל — שמלאה עינויים ועייפות שעה־שעה — נראתה כאינסוף.“²⁴ כל סטיה או מעידה של אסיר — הבאה כתוצאה מאירוע בפלוגת־העבודה או בבלוק או תגובות מחולשה אישית או מחלה — פירושו בדרך־כלל קץ החיים.

תפקידי ה־ס.ס. במחנה ואסירים בעלי תפקידים

שאלה מטרידה אחרת כרוכה בעובדה שה־ס.ס. נשאר בעצם ברקע בלבד, ואף כי עינם הפקוחה השגיחה תמיד והקיה נוכחה וייתה לזנק בכל רגע, הרי ניהול ישיר של סדרי המחנה וענייני האסירים היו מסורים בידי האסירים הממונים. „כף ידה של ה־ס.ס. כנף ידו של אלוהים“, אומר רוסה,²⁵ כלומר מספיקה הרמת יד של איש־ס.ס. כדי להניע אלפים, לחרוץ דין חיים ומות. אולם בין ה־ס.ס. והאסיר ניצב בדרך־כלל בתווך האסיר הממונה. האסיר הממונה מופה את כללי המשמעת, מבצע את הצווים ולעתים מטיל אותם. מריץ את האסירים

ומתרגל אותם לסדרים וכללי התנהגות במסגרת המחנה, משגיח על האסירים בעבודה וכו'.

בשנים הראשונות ניהל את המחנות צוות של ס.ס. שמנה כ־120 איש בכל מחנה, ואילו בפרק הזמן האחרון, כאשר אוכלוסיית המחנות הגיעה כאמור לשלושת-רבעי מיליון, הית סיספרם הכולל של אנשי-ס.ס. המוצבים במחנות כ־40,000 איש, ומתם כ־90% ויותר היו מופקדים על חגורות השמירה מסביב למחנות, כזקקים על מגדלי-השמירה שהקיפו את המחנות וכליזי מזויין לפלוגות עבודה. „אירגון ה-ס.ס. הוא דבר נפרד מהמחנה“, אמר דוד רוט, „ה-ס.ס. הוא שמפקח על הדרכים המובילות לעולם מחנות הריכוז...“²⁶ ההגדרות הפסיכולוגיות של ברונו בטלהיים בנוגע ליחסים בין האסירים וה-ס.ס. מעוררות מחלוקת, אך הוא צודק ללא ספק באומרו ש„במציאות, הפעלת התיארכיה של אסירים, הוכחה כי קומץ אנשי ה-ס.ס. יכול לשלוט על עשרות אלפי אסירים עוינים“²⁷ רדולף הס ברייטווייז קבע ש„שום הגחלה, ולו תחזקה ביותר, של מחנות הריכוז, לא היתה מסוגלת להחזיק בכמה אלפי אסירים ולמשול בהם, לולא באו לעזרתה הניגודים ההדדיים בקרב האסירים עצמם. בה במידה שהניגודים היו רבים יותר, והמאבקים בין האסירים על השלטון היו חריפים יותר, כן ניתן היה להנהיג את המחנה בקלות רבה יותר. divide et impera — הוא כלל ברייטווייז לא בפוליטיקה הגדולה בלבד, גם במחנות הריכוז הוא היתה גורם שאין להמעיט בערכו“²⁸.

לפני שנעמוד על תגורמים לניגודים בין חסיבות האסירים והשתקפות ניגודים אלה בחיי כלל האסירים במחנה, נפרט קודם את סוגי התפקידים העיקריים שמילאו האסירים הממונים במבנה הפנימי של המחנה. בראש סגנון ה-ס.ס. בכל מחנה עמד מפקד כללי (Lagerkommandant). המחנה עצמו נוהל על-ידי קצין-ס.ס. שתפקידו כונה Lagerführer, ואילו המפקד הכללי היה ממונה הן על בעלי תפקידים מבין ה-ס.ס. במחנה, הן על המדורים השונים, כגון בית-החולים ומחנות-הבת, והן על יחידות ה-ס.ס. שהוצבו בשמירה. ל„שוצהאפטלאגרפיהרר“ (Schutzhaftlagerführer) היה כפוף ה„ראפורטפיהרר“ (Raportführer), ובעל תפקיד זה ניצח על ה„בלוקפיהררים“ (Blockführer), קבוצה של אנשי-ס.ס. בה כל אחד היה אחראי על בלוק (צריף או מבנה מגורים של אסירים) אחד או אחרים. ה„בלוקפיהרר“ היה התפקיד הנמוך ביותר שבאחריות ה-ס.ס. בתוך המחנה. על פלוגות-עבודה היו מופקדים אנשי-ס.ס. המכונים Kommandoführer. בנוסף על כך ניצחו אנשי גסטאפו על המחלקה הפוליטית (Politische Abteilung) במחנות ורופאים מבין אנשי ה-ס.ס. היו ממונים על בתי-חולים של אסירים.

אפשר להצביע על מבנה מקביל של ממונים ובעלי תפקידים מבין האסירים. כמובן, קיום שתי הירארכיות של בעלי תפקידים לא צריכה להתעורר. אסיר בעל התפקיד המרכזי במחנה היה אך ורק במעמד של אסיר ובמקרה של כשלון המתגלה לעיני ה-ס.ס., או הסתבכות כלשהי, עלול הוא בנקל לאבד את מקומו ולשוב לשורות החמון האפור של האסירים הרגילים. המבנה של הממונים האסירים התחלק לשלוש קבוצות עיקריות. בראש המערכת עמד „זקן המחנה“ (Lagerälteste) שקבע לא במעט את האקלים של המשטר הפנימי במחנה. בעל תפקיד מרכזי אחר בין האסירים

היה „פוקד המחנה“ (Lagerschreiber), האחראי על המצבת במסדרים ותנועת האסירים אל המחנה ומן המחנה. אסיר בעל תפקיד חשוב אחר היה האסיר הממונה על שירות העבודה (Arbeitsdienst), שבכוחו היה להעביר אסירים ממקום-עבודה אחד למשנהו.

בתוך המחנה היו בעלי תפקידים בכירים ראשי הבלוקים (Blockälteste), המושלים על מאות אסירים ביחידת מגורים של אסירים בעת שהותם במחנה. השני בדרגה בבלוק היה פוקד הבלוק (Blockschreiber), האחראי למיספר האסירים הבדוק בבלוק. בנוסף לבעלי תפקידים אלה היו בכל בלוק עוזרים אחדים המופקדים על חלקי הבלוק, המכונים „שטובנדינסטח“ (Stubendienst). העוזרים היו דואנים לנקיון, סידור הדרגשים, חלוקת המזון, משמעת בתוך הבלוק וכו'.

הקבוצה השנייה היתה מורכבת מבעלי תפקידים האחראים על פלוגות-עבודה. אלה היו נוטלים את שיירות העובדים לאחר מסדר הבוקר, מוליכים אותם למקום העבודה ומפקחים על האסירים בזמן העבודה. בראש פלוגת-עבודה עמד „קאפו“ (Capo) ולצדו אחראים על קבוצות-משנה (Vorarbeiter). כאשר פלוגת-עבודה היתה גדולה במיוחד עמד בראשה „אֶבֶרֶקאפו“ (Obercapo) ובנוסף „קאפואים“ תרגילים היו גם תת-קאפואים (Untercapo).

הקבוצה השלישית של בעלי תפקידים הנמנים על השכבה המכונה בעגת המחנה „פרומינגטה“ היו האחראים בחדרי-החולים, מזכירות המחנה והמחלקות המשרדיות, המטבח וכן עובדים בשורה של מקומות-עבודה סועדים, בהם היה אסיר לא רק עובד תחת קורת-גג אלא גם בא במגע עם מזון, ביגוד, תרופות וכו'.

בידי הממונים ובעלי התפקידים סבין האסירים התרכזו שלטון רב במציאות בה שלטון העניק כוח וזכות לחיים. לפיכך שלטון זה לא בא רק לספק את הדחף לשררה ועוצמה המקנן ברגיל בבני-אדם, הפיתוי הגדול להגיע לתפקיד היה ביתרונות הכרוכים בו. במחנות ועירים ודלים במשאבים היה בעל תפקיד זוכה לאכול לשובע, פרס גדול כשלעצמו בחברה שסבלה מרעב כרוני, מחסור בתזונה ורדיפה תמידית אחרי דברי מזון הן בפרעל והן בדמיון. אולם במחנות הגדולים לא הצטמצם חיתרון ממנו נהנו בעלי תפקידים במזון לשובע בלבד. בעלי תפקידים בכירים במחנות הגדולים השיגו משקאות חריפים, בגדים נקיים מתאמים למידתם, פינה מופרדת שלהם היוצרת טחיצה ברורה בין המון האסירים וביניהם. בעלי תפקידים „מיוחדים“ דאגו אף לסיפוק הנאותיהם ותאוותיהם. הם הזמינו זמרים שינעימו את זמנם בניגונים, טבחים היו מבישלים להם מאכלים לפי טעמם, ונערים, המכונים „פישלים“, היו משרתיהם ולעתים גם אוכייקט לסיפוק נטיותיהם המיניות. במחנה אושוויץ, לשם הובא רכושם האחרון של מאות אלפי יהודים שהובאו מארצות אירופה השונות, לא היה די גם בכך. בעלי תפקידים במחנה זה שמו ידם גם על זהב ותכשיטים, ניהלו עסקים מופקפים בשותפות עם אנשי-ס.ס. ויצרו שכבה דקה של אסירים, שמצבם ומעמדם היו מרחקים ללא שיור מסבלו וגורלו של אסיר מן השורה. באושוויץ, בו פעלה מכונת-הקטל הנוראה ומשטר הטיורר בתוככי המחנות הגיע לקיצוניות הרבה ביותר, בלט במיוחד גם השפע היחסי והרכוש שאגרו האסירים

ה"מיוחסים" ובעלי-התפקידים ועובדים במקומות-עבודה מועדפים. על רבים מבעלי תפקידים אמרו שרכשו מעמד ונהנו מחיי מותרות ושפע אותם לא ידעו מעולם בהיותם אנשים חופשיים.²²

בטלהיים מדבר על "מעמדות" בקרב האסירים ואף על מלחמת-מעמדות שהיתה נטושה ביניהם.²³ כמובן, מושגים אלה, המאפיינים סולם חברתי נע ומשתנה בחברה הופשית ותקינה, אינם ניתנים בשום פנים ואופן להצתקה ושימוש בנוגע למחנות ריכוז. כפי שעוד נראה, אין יסוד להוקיע באורח סיטוני כל בעלי התפקידים והממונים מקרב האסירים. עם זאת, אסיר שמונת לתפקיד או חתר להגיע אליו, ידע היטב כי הוא משרת בכך את השלטון והמשטר במחנות. רבים שהשתייכו לשכבה זו של בעלי תפקידים התמכרו לשרתם ולמילוי תפקידם ללא היסוסים, וייתכן כי האדיקות בה ביצעו את מעשיהם באה להשכיח מלבם כל חרטה או מחשבה על העתיד. אחרים ניצלו את סמכותם כדי לתמוך בחוג קטן של מקורבים או בבני-עצמם, ובכך הצדיקו את עשייתם והתנהגותם בעיני עצמם ובעיני המקורבים אליהם. כן היו גם בעלי תפקידים רבים, למעשה קבוצות שלמות, והדוגמה הטובה ביותר הם האסירים הפוליטיים שהחזיקו בתפקידים ובעמדות מפתח, שראו בעצמם תפיסת השלטון הפנימי בידם, מפנה המשנה, או לפחות משפר, את גורל האסירים. תפיסה זו היתה נכונה מבחינת מרקם היחסים הישירים, הימיומיים בין האסירים, ובמידה מסוימת השפיעה גם על האווירה הכללית במחנה. אך בעיית המשמעות הכללית של שיתוף-הפעולה וסיוע אובייקטיבי לניהול ושמירה על הסדר במחנות הריכוז בעינה עומדת.

מרבית הממונים מבין האסירים נמנו, לפחות במחנות בהם הונח משטר הדיכוי הקיצוני, עם סוג האדישים לגורל האסיר-הזולת, ורב היה חלקם של מתאכזרים ואף רוצחים ביניהם. עמדה אישית זאת נצורה זו של התנהגות נבעו משני גורמים: א. בין הממונים האסירים היה אחוז גבוה, ובמחנות מסוימים בהם שרר משטר חמור במיוחד, אחוז מכריע של פושעים מרעדים אשר מצאו בגריטות סבל פורקן לנטייתיהם, וברודנות על אנשים רבים שהשתייכו לחוגים חברתיים מגוונים דרך של נקמה בחברה המאורגנת שפלטה אותם מתוכה; ב. בעלי התפקידים שגילו גסות-לב ואכזריות נענו לתוראות וציפיות של ה"ס.ס.", והבטיחו לעצמם באופן כזה אחיזה איתנה ברובד של המועדפים.

במחנות אחרים ברייך, ובמרוצת הזמן גם במחנות בארצות הכיבוש, התחוללה תמורה ובמקום אסירים "ירוקים" (פושעים פליליים סומנו במשולש בעל צבע ירוק) התרבו בעלי תפקידים, "פוליטיים" (מסומנים במשולש אדום). במחנות הישנים, בהם הפוליטיים היו האסירים הראשונים והוותיקים, התרכזו ה"שלטון" הפנימי ועמדות המפתח בידי ה"אדומים" והללו לא שמטו את השליטה מידיהם במשך מרבית זמן קיום המחנות. במחנות אחרים התנהל מאבק בדרכים שונות בין שני סוגי האסירים ובסיכומו של דבר ידם של ה"פוליטיים" היתה על העליונה במרבית המחנות. אולם, התחזקות מעמדם של ה"אדומים" עד כדי תפיסת תפקידי מפתח והשפעה על האווירה הפנימית במחנות לא היתה כמובן רק תוצאה של התמודדות בין האסירים לבין עצמם. ניהול עניינים פנימיים ומילוי תפקידים על-ידי

ה"פוליטיים" תאמי לאינטרסים של ה"ס.ס." ולכן איפשרו שלטונות המחנה ואף עודדו התפתחות זו.

הניגודים בין קבוצות האסירים

נעסוק עתה באבחנת הניגודים העיקריים שפילגו ופיצלו את חברת האסירים להטיבות עוינות, לאנשים טעונים חשדנות אהודי, מורא של איש מפני רעהו, מצב דברים שתרם להחזקת המחנות במשטר של ציית, פחד ושיתוק.

א. הניגוד הנעוץ בתמורה שהתחוללה ובגיבוש קווי-האופי של האסיר אחרי מכת ההלם הראשון;

ב. הניגוד, שהזכר כבר, בין ה"פוליטיים" וה"פוליטיים";

ג. הניגוד בין ה"ותיקים" וה"חדשים";

ד. הניגוד המשפיע והמוחשי ביותר במציאות המחנות, שעיקרו הרקע הלאומי או הגזעי השונה והמתחים ותחרות העליונות או נחיתות הנוכעים מכך.

רבים ביקשו להתחקות אחרי הזעזועים בנפשו של אדם שהתחוללו במחנות הריכוז. יש סבורים כי במחנות נחשפו תכונות אופי אותנטיות של האדם. חולשות ודחפים אפלים, שבימים כתיקנם ניתן להסתירם או להצניעם, באו לגילוי ברוטאלי במציאות בה לא נתקיימה אחריות ציבורית וטכנות חברתית מחייבת. ולהיפך, המשטר הנורמות הקיום החדידני אנוכיות, קשיחות והתעלמות מוחלטת מהזולת. ואף-על-פי-כן ניתן לגלות כי לצד האנואיוס התוקפני והרשעות, שהיו נורמות מקובלות וקובעות על-פני תשטח, היו תופעות רבות של עזרה הדדית. הן התבטאו על-פי-רוב בכך שאדם רעב חילק את פת המוון הקמצה עם אדם שהוא רעב יותר ממנו, בהתחשבות עם הסובל וחסר-האונים וכן בחקרבת עצמית בשעות מכונ.

דעתם של המרענים להתחדדות הקצוות — חשיפת הרוע נחד והעמקת האלטרואיזם מאידך גיסא — אינה עומדת במבחן העובדות.³¹ הסוציולוגית הפולנית אנה פאבלצ'ינסקה (Pawelczynska), שעסקת בתהליכים הסוציולוגיים שהסתמנו באושוויץ, שוללת את הדעה כי המחנה גרם לחשיפת הרע הפנימי אצל רוב האסירים ומיקוד הטוב אצל מועטים.³² ואמנם, נכון הוא כי במחנות חלה דפורמאציה באופיו של אדם וביחסים הבין-אנושיים. אולם אין להאשים את הרבים, בהם גבר היסוד של שמירה על קיום עצמי והתעלמות מן הזולת כשם שלא ניתן להאשים אנשים שנשברו בעינוי גסטאפו (אין כמובן לכלול בקטגוריה זו פושעים בעלי נטיות מעוותות שהתמכרו מתוך רצון לאכזריות). מן הדין להניח כי מחנות הריכוז לא חשפו וחילו נטיות אמת טבועות צמוק, אלא עיקמו קווי-אופי והעמידו אנשים רבים במבחן בו רק יחיד סגולה מסוגלים לעמוד. אין מקום לקבל כמזכחת את ההנחה ש"הסבל מאציל". מותר להניח כי בפני אדם הדבק באמונתו הדתית או מזדהה באופן צמוק עם תורה רעיונית הומאנית הציבו מחנות הריכוז שאלות ומבחנים, ואנשים כאלה, ביודעין או בלי יודעין, גייסו כוחות נפשיים כדי להוכיח לעצמם כי הם אמנם מסוגלים לעמוד באתגר הקשה של המחנה. הסבל והצורך

לחשיט עורה לזולת, במחיר ויתור כבוד ולפעמים אף הקרבה, עשויים לחשל יחידים; אך בשירידם רגיל בדרך-כלל עשוי לחיות את חייו במסלול של הגינות ללא פגיעה ברצו או בשכנו, והעובדה שהסתגל לנורמות של אושוויץ או מאוטהאוזן אינה מלמדת דווקא ששוכן בו נוכח, אלא שאנשים פשוטים ורגילים המאכלסים את כדור-הארץ שלנו לא נולדו ולא הותאמו לקרקע של מחנות הריכוז.

הדמות הרגילה, השכיחה, שהצמיחו המחנות מתגלמת בניבור מסיפוריו של בורובסקי — ה„פורארייטר תאדק“, פולני זה אינו רע לב או גורם סבל להכעיס. הוא גם אינו שייך לצמרת של בעלי התפקידים במחנה, אלא ממקם בסולם הנמוך, המחייב מנע עם אסירים מן השורה. תאדק הוא אדם שהסתגל למציאות המחנה ומכיר אותה על בוריה, רכש לו דרך חשיבה וקרגלים שהצמיח המחנה, ובכך הוא תוצר טיפוסי של עולם מחנות הריכוז. תאדק הוא אטום לרגשות וסבלות האנשים שסובבים אותו והיחס שלו נקבע רק על-יסוד הכדאיות האישית. אין הוא מוכן לעשות מעשה, להסתכן או לפעול, אלא רק אם הדבר יביא לו תועלת ויספק לו את הצרכים להם הוא זקוק. הוא רואה ב-ס.ס. אויב, יערים על איש ה-ס.ס. אם הדבר לא יזיק לו, אך ימחר למלא כל פקודה הבאה מצדו של חשליט אם בכך תלוי מעמדו ולא-כל-שכן חייו. הוא מקיים מערכת של לויאליות והידברות עם קבוצת חברים (וחבר שגונב ממנו חפצות סבון מוציא את עצמו מהמעגל ומעשהו מחייב נקם), אולם צורת היחסים זו חלה רק על הקבוצה הקטנה של אסירים בעלי תפקידים או מקורבים, אליה הוא שייך. תאדק רואה כגניבה, שיש להעניש עליה, סחיבת חפץ מרכושו הפרטי, אך אין הוא גרוע ליטול מזון ממנות האסירים, דבר שכתוצאה ממנו המון האסירים מקבל מנה מקוצצת מהמזון המועט המוקצב על-ידי שלטונות המחנה.

ומכאן לניגוד השני — העיסות בין ה„פוליטיים“ וה„פליליים“. אויגן קוגון קובע בספרו ש„בכל מחנה ריכוז נתקיימה שאיפתם של האסירים הפוליטיים להשתלט על המנגנון הפנימי או לשטרו בידיהם, וזאת כדי לעמוד בכל האמצעים האפשריים נגד ה-ס.ס.; לא להסתפק במאבק על הקיום המעורטל בלבד, אלא להביא בכל תחום בו הדבר אפשרי להתפוררותה של השיטה ולהתגברות עליה.“²³ מדבריו של קוגון משתמע, איסוף, שבחתימתם למעמד הנמוכי במחנה על-ידי איש המשרות החשובות, לא התכוונו ה„פוליטיים“ לשיפור מצבם הם, על-כל-פנים לא זאת היתה מטרתם היחידה והעיקרית, אלא לנגד עיניהם היתה משימה נעלה יותר — לתקוף ולקעקע את עצם המבנה של שיטת מחנות הריכוז.

סבורני כי טיעון זה של קוגון נכון רק בחלקו. עובדה מוכחת היא שבכל מחנות הריכוז התנהלה תחרות תריפה וממושכת בין ה„פוליטיים“ וה„פליליים“ ובהתנגשות זו העפיעו חשיבות אלו של האסירים כפועלים מתוך סולידאריות. התנגדות זו לא הודרכה על-ידי תודעה קבוצתית ותמיכה ביחיד שנמנה על קבוצה מסוימת, אלא יותר לשם הכשלת אדם שנחשב ליריב בחייתו שייך לצד הנגדי.²⁴ לשם השלמת התמונה צריך להדגיש שהיתה זאת בעיקר יריבות הנטושה בין האסירים הגרמנים, מפני שאסירים בני לאומים אחרים, שהובאו בכמויות גדולות למחנות מאז תחילת המלחמה, סומנו במשולש אדום ונחשבו ל„פוליטיים“ גם אם

לא הורשעו בעוון מעשה פוליטי, אלא היו מעורבים בעסקי השחור, או נלכדו במסע עונשין קולקטיבי ברחובות העיר. יהודים שהובאו במשלוחים מיוחדים שבחלקם נשלחו למוות ובחלקם הוכנסו למחנה, סומנו במגן-יד בן משולש אחד היה אדום והשני צהוב, ומאחר יותר במשולש אדום שמעליו היה קו צהוב.

במחנות ריכוז ראשונים שתחת פיקוח ה"ס.ס., כמו דאכאו, היה האלמנט הפוליטי (קומוניסטים וסוציאליסטים) בעיקר (הגורם הקובע בחיים הפנימיים). עלת בידו אסירים אלה, שאיכלסו את המחנה מאז ראשית ייסודו, לשחול את חבריהם בעמדות מרכזיות במבנה הפנימי של המחנה, לתמוך איש ברעהו ולהטביע חותמם על האווירה הכללית. בבוכנוואלד עברה התגמוגה מידי ה"פוליטיים" לידי ה"פליליים" לסירוגין, עד שבשלבם המאוחרים התבצרו ה"פוליטיים" בעמדותיהם. במחנות מאוטהאוזן וארשוויץ היתה שוררת במשך זמן רב עליונות בלתי מעורערת של ה"פליליים". עם הקמתו של מחנה ארשוויץ הובאו למקום 30 אסירים פליליים מנחנה זאקסנהאוזן, עליהם הוטל התפקיד להנהיג יסוד למשטר הפנימי במחנה ולתפוס את העמדות המרכזיות. בתקופה מאוחרת של המלחמה, מאז 1942 ואילך, מתחוללת התמורה גם במחנות אלה. הפולנים בארשוויץ וה"פוליטיים" במאוטהאוזן חדרו לסינחל הפנימי וחגיעו לעמדות מרכזיות של "ראשי בלוקים" ו"קאפואים". אולם בארשוויץ ובמאוטהאוזן לא הוכרעה בעצם העתמודות עד הסוף ובנון יותר לדבר על התחלקות הסמכויות בין החטיבות מאשר על השתלטות מוחלטת של ה"פוליטיים".

אולם, והוא הדבר החשוב לדיוגנו, אין זו אלא תמימות להנהיג ולטעון כי תפיסת מוקדי התשפעה על-ידי ה"פוליטיים" במחנות, באה כתוצאה ממבחון כוח גלוי או סמוי שהתנהל בין קבוצות יריבות באוכלוסיית המחנות, או נכפה בידו קבוצות אסירים על רשויות ה"ס.ס." קביעת התפקידים הכיוריים במינהל הפנימי במחנה נעשה על-ידי ה"ס.ס." או בהסכמת ה"ס.ס." ואנשי מפתח מבין האסירים היו חופשיים לתמרן ולהכניס את אנשיהם לתפקידים בדרגים נמוכים יותר בבלוקים ופולגות-עבודה. למעשה, לא ההתחרות בין החטיבות היריבות ולא התגבשות צד אחד לשורמאציה חזקה יותר, הכריעו את הכף, אלא האינטרסים של השלטון והמדיניות הנקוטה על-ידי ה"ס.ס." קבעו איזה אלמנט או קבוצה בין האסירים תאייש את התפקידים המרכזיים.

בדאכאו, מחנה בו ה"פוליטיים" היו הרוב במשך השנים, העדיפו אנשי ה"ס.ס." להיעזר בסוג זה של אסירים כדי לשמור על הסדר והמשטר במחנה. בבוכנוואלד פולקו ה"פליליים" מעמדותיהם על-ידי ה"ס.ס." משום שפסקו בסחיטת ממון ודבריי-ערך של האסירים היהודים שהובאו בהמוניהם למחנות בסתיו 1938. שלטונות המחנה והמדינה בכלל גרסו, כמוכן, שהרכוש המצוי בידו היהודים הוא קניינם הם ולא של האסירים במחנות. התחזקות האלמנטים הפוליטיים במאוטהאוזן, בארשוויץ ובמחנות אחרים בשלבים המתקדמים של המלחמה כרוכה בתהליך הפיכת אסירים במחנות אלה לכוח עבודה המנוצל בתהליך העבודה. אנשי ה"ס.ס." למדו לדעת, כי האלימות והאכזריות של ה"פליליים" אינן סגולות המגבירות את היעילות והתפוקה של האסירים העובדים. האינטרס של ה"ס.ס." ולעתים התביעות המפורשות של

הקונצנטרים שנכנסו לשותפות עם ה"ס.ס. הניעו את שלטונות המחנה למנות לתפקידי אחריות את ה"פוליטיים", שהוכיחו עצמם כבעלי יכולת אירגונית ובעלי השפעה מדרבנת על האסירים. כך, איפוא, באורח פאראדוקסאלי, לא בלבד שלא נמצא אישור לטענתו של קוגון, כי האסירים ה"פוליטיים" בהגיעם לשלטון תרמו להתמוטטות של שיטת מחנות הריכוז והמשטר שיצר אותם, אלא להיפך, בעל-כורחם הוסיפו ה"פוליטיים" בשיטות הראציונאליזת שהנהיגו להגברת הייצור במחנות, ועל-ידי כך תרמו בעקיפין ליציבותו של המשטר שהקים וקיים את המחנות. נכון הוא, שיש לקחת בחשבון שמבקרים מסוימים, וקשה להעריך משקלו של המניע הזה במכלול השיקולים, העדיף איש-ס.ס. זה או אחר לתמוך באסיר "פוליטי", מתוך הנחה שאיש זה יוכל ביום מן הימים להשיב לו כגמולו אם תגיע עת החשבון.

ועתה לשאלת חשובה אחרת: כיצד לגופו של עניין התבטאה החשפעה המתחזקת של ה"פוליטיים" לא בחוגם הפנימי בלבד, אלא בקרב כלל האסירים במחנה. בטלהיים טוען שהאסירים הפוליטיים השמאליים, ובייחוד הקומוניסטים, לא נתנו כלל דעתם על אוכלוסיית האסירים, אלא דאגו באורח סקטארי לעצמם ולאנשי-שלומם.²⁹ קוגון משבח בדרך-כלל את חלקם החיובי של אנשי השמאל בעיצוב האווירה הכללית במחנה, אך גם הוא קובל על האסירים הקומוניסטים, כי בתחתם כבולים בצבת הרוגמאטיות, התקשו להגיע להידברות עם פלגים של אסירים בעלי גוון פוליטי אחר.³⁰

אין ספק בכך שאת ה"פוליטיים" העסיקה בראש ובראשונה הדאגה לתבריהם והוג אנשי-שלומם. במקרים קיצוניים לא נרתעו ה"פוליטיים" להוציא מרשימת אנשים שנידונו להעברה או למוות, אחד מתבריהם או אדם שנחשב חיוני מבחינתם, ולהחדיר במקומו כרטיס של איש אחר או חולה אחר.³¹ קל עד מאוד להיווכח שהשיטה שנקטה במקרים אלה דמתה למדיניות שהנהיגו ראשי יודנראטים מסוימים, לפיה יש להעדיף שילוח סוג אחד של אנשים על-פני אחר.

אולם, יהיה בכך עיוות חמור ואייצדק אם נעריך את העימות בין ה"פוליטיים" וה"פליליים" כיריבות בין קבוצות אינטרסאנטיות ותו לא. ואמנם, לא כל ה"פליליים" מבין בעלי התפקידים נמנו על "הרוחות הרעים"³² ולא כל ה"פוליטיים" נהנו בתאפקות ובאחריות. אולם בדרך-כלל הקו המפריד בין ה"פליליים" לבין ה"פוליטיים" ביטא אל-נכון את ההבדל שבין חוסר התחשבות ואלימות מזה ומידה מסוימת של הבנה ודאגה לאסיר מזה. בין ה"פוליטיים" היו רבים שעברו דרך ארוכה של מחנות ריכוז, והשנים של סבל והתנסות במציאות המחנה לא עקרו מתוכם את האמונה בעתיד והיחס האנושי המצפוני. החשפעה המצטברת של פעילות ה"פוליטיים" הצליחה לא במעט לשנות את האקלים בתוך המחנה, ולערער פה-ושם גם את הנורמות של ברוטאליות וקשיחות שתיתה לשיגרה. אם בערער זה של השנאה והפקרת אדם דאגה קוגון תרומה לביטול השיטה עליה הושתתו המחנות, הרי הצדק עמו. להשפעה הכוללת של ה"פוליטיים" שהביאה עמה תחושת הקלה ועידוד לחלשים ביותר היתה בהחלט חשיבות רבה ובייחוד כאשר מדובר ביהודים.

סוג אחר של ניגודים התגלם בצורת היחסים המורכבים בין האסירים הוותיקים

ואלה שנכלאו זה מקרוב. פער זה הובלט באופן ברור בשלבים המאוחרים בקיומם של המחנות, בזמן בו רבתה וגדלה אוכלוסיית האסירים. אסיר ותיק, או „מיספר ישן“, כפי שכונת אסיר כזה בארשוויץ, לא בלבד שתביט בזלזול על אסיר טירון, „מיליוגר“, שמיספרו בעל שש ספרות, אבל חש כנראה גם טינה לאנשים שהיו חופשיים בזמן בו הוא היה כלא מאתורי התיל החשמלי. ניגוד זה הועמק לעתים על-ידי אנטאגוניזם לאומי, משום שבגלים ההמוניים של החדשים (Zugänge) רב היה אחוז היהודים. הוותיקים שהתנסו בתקופות קשות בעבר היו כמעט כולם בעלי תפקידים או מוצבים במקומות עבודה נוחים יחסית. התבדל במצבם של הוותיקים והבקיאים בסדרי המחנה לעומת המון האסירים החדשים הרעבים והמפויזים היה רב כל-כך, עד שהתערערה במידה רבה התודעה שאלה כן אלה נטועים במציאות אחת וצפויים לגורל זהה או דומה. מכך האדישות ואף הניכור של הוותיקים לגבי תופעות של רעב, חולי, פצעים וה„מוחלמות“. „מוחלמן“ היה אסיר שנשבר, קץ בחייו ושקע בערפל של אדישות. שניתק אותו מהנעשה והציב מחיצה של אטימות מוחלטת בינו ובין הסובב. רבים מהוותיקים לא סייעו כלל לחדשים בזמן הקריטי של מפגש עם המחנה וההלם הראשון, אלא לחיפך, על-ידי דברי לעג, קשיחות וגבואות שחורות זירזו את תהליך ההידרדרות. דוד רוטה טוען, על-יסוד נסיונו מהמחנות, כי מצוקה קשה המתגלה כחולשת רוח והתפוררות הנוף, אינה מעוררת תמלה אלא סלידה ודחיה.

הקומפלס האחרון של מתיחות וניגודים מקורו בתבדלים לאומיים, דתיים וגזעיים. אנטאגוניזם זה הוא בלי ספק העמוק והמורגש ביותר על-ידי רבים בחיי יומיום של המחנה.

הדחף הראשון לתבולטת הניגוד הלאומי ניתן על-ידי התפיסה האידיאולוגית וההתייחסות של הנאצים שהוחדרה בדרכים רבות למציאות המחנות. אגדה פאבלציניסקה מציינת בניתוחה הסוציולוגי על מהנה אושוויץ, כי האסירים במחנה זה סווגו לדרגות על-פי המוצא הלאומי והגזעי. האסירים המועדפים היו הגרמנים ה„ארים“ (Reichsdeutsche), אחריהם באו האסירים מארצות מערב-אירופה, בהמשך הפולנים והרוסים ובתחתית הסולם הצוענים והיהודים.²² קלאסיפיקציה זו השפיעה, ואם לא אומצה במלואה על-ידי כלל האסירים, הרי היא קבעה אצל רוב בעלי התפקידים במחנה, לתפקידים בכירים בהירארכיה של אסירים, זה של „זקן המחנה“ או ממונה על ענייני העבודה, נתמנו רק אסירים גרמנים „ארים“. הפולנים מספרים כי נאלצו לנהל מערכת ממושכת באושוויץ כדי להגיע למשרות הקובעות במנגנון הפנימי, דבר שאמנם עלה בידיהם להשיג בסיכומי של דבר. במחנות רבים לא היו כלל יהודים בעלי תפקידים. במחנות אחרים ניתן ליהודים למלא תפקידים בדרג נמוך או להיות ראשי בלוקים או „קאפואים“ ביחידות-מגורים או בפלוגות עבודה, בתן חיו אך ורק יהודים או חלק מכריע של יהודים. מן הדין להתבאר כי ממונים יהודים, שהיו אמנם אחוז מבוטל בקרב המון האסירים, לא היו שונים בהתנהגותם, על-כל-פנים לא הצטיינו לטובה לעומת בעלי התפקידים מבני לאומים אחרים. מעמדו של יהודי בתפקיד היה רופף יותר משל כל אחד אחר ועליו היה כנראה להוכיח את חריצותו וקשיחותו אף ביתר-שאת כדי להתניק בתפקיד.

בזכרונותיהם ובתיאוריהם של אסירים לשעבר אנו מוצאים לעתים את הטענה שאסירים גרמנים התנשאו עליהם אחרים ותבעו לעצמם מעמד מועדף בשל היותם בני הלאום הגרמני.⁴⁰ אנשי ה־ס.ס. נהגו ביד רכה יותר כלפי תאסירים הגרמנים, וגם במחנות שנחללו עליהם כללי משטר חמורים ביותר, תובלט גורם העדיפות ממנו נהנו הגרמנים. כך, למשל, היו האסירים הגרמנים באושוויץ היחידים שעל זרועם לא הוטבע מיספר הקעקע והותר להם לנדל שערות. המרחק בין גרמני ליהודי היה רב כל-כך אף בתנאי המחנה, שבאושוויץ נאסר למעשה על יהודי להיפגש עם אסיר גרמני מחוץ לעיניים סידוריים.

הגורם השני למתיחות בין הקבוצות הלאומיות היה טבע ביחסים בין האסירים לבין עצמם. משטר הדיכוי והלחץ סילק לחלוטין הרגלי גימוסין, בושת, סבלנות וכיבוד הזולת. ניכור וגטות הרוח הופנו כמובן קודם-כל כלפי אלה שנחשבו זרים ומזעזלים יותר. הצפיפות שלא הותירה מקום או זמן להתיתדות של הפרט עם עצמו לא קירבה אלא החריפה מתחים. חשפת השונה, הבלתי מובנת, נשמעה באוזני האסירים בני הלאומים השונים כטירטור מעצבן, ונתלוות לכך תמיד החשד שהדיבור הוא מכונן נגד אלה שאין מבינים אותו. בני לאומיות אחת נטו לראות בהרגלי האחרים, הורים בעיניהם, אות לפיגור ונחיתות. כך, למשל, הואשמו אסירים ממוצא ים-תיכוני, שסבלו במיוחד מקשיי האקלים הקר במחנות השונים, בזניחת הרגלי הנקיון האישי.

במחנות הישנים ברייך התייחסו בחומרת מיוחדת במשך זמן רב לפולנים. במאוטהאוזן נהגו ה־ס.ס. בחטיבות הלאומיות השונות כ"קורבן תורני", עליו שפכו זעמם ונגדו הסיתו את האסירים הממונים.

שורה של כותבי זכרונות בולטים מביעים דעות כוללות וחד-משמעיות על חטיבות לאומיות של אסירים כפי שנתגלו במציאות המחנה. כך סגדירים בנדיקט קאוטסקי ודוד רוסה את הפולנים כמסתגרים בינם לבין עצמם, כבעלי נטיות שוביניסטיות והלכי-רוח ריאקציוניים. הרוסים (ואין מבחינים בין החטיבות הלאומיות השונות בבית-המועצות) מתוארים אף הם כפורשים מן הכלל, נוטים לאלימות ומרבים לגנוב מחבריהם האסירים. הן קאוטסקי והן רוסה מצביעים על האנטישמיות הקיצונית המאפיינת את הפולנים.⁴¹ הקיסרוג הכוללני והחד-צדדי אינו משקף, כמובן, את המציאות במלואה. החטיבה הפולנית שבתוכה בלטו תופעות אנטישמיות היתה עם זאת מגוונת כשם שהיו מגוונות קבוצות לאומיות אחרות.⁴² ייתכן מאוד שהקיסרוג הסיטוני של המחברים כמו קאוטסקי ורוסה משקף את הדעה של אסירים מארצות המערב שלא הכינו את לשונם של הפולנים והם הצטיירו בעיניהם כחטיבה אחידה.

ובאשר ליהודים, נאמר כבר כי הם היו מדורגים בתחתית הסולם והיוו החטיבה הנרדפת ביותר הן עלידי שלטונות המתנה והן עלידי האסירים הממונים. בשורה של מחנות היו היהודים מופרדים משאר אוכלוסיית המחנות. יהודים כונו בדרך-כלל לצבירות מפרכות ובשלבים מסוימים במחנות אחדים כל היהודים כונו לשלונג-עונשין. מהיהודים שהגיעו עם המשלוחים הראשונים למאוטהאוזן לא נשאר איש בחיים ודומה המצב באושוויץ.

גם לאחר שחל שיפור ניכר בתנאי המחנה בשלבי ניצול העבודה לצורכי המשק המלחמתי לא השתווה מצב היהודים לזה של שאר האסירים. כך, למשל, נאסר על היהודים לכתוב מכתבים בו בזמן שזכות זו ניתנה לאסירים בני לאומים אחרים. ליהודים ולרוסים לא ניתן לקבל חבילות מזון מהבית, זכות שהקלה בצורה משמעותית על הרעב שהעיק על האסירים. וחשוב מכל אלה – גם לאחר שהופסקו הסלקציות וההמתות של האסירים בתוך תדריוהאולס במחנה אושוויץ – כלפי היהודים נמשכו הסלקציות בתוך המחנה ורצח האסירים היהודים לא פסק.

מעל לכל העיקה על היהודים הוודאות שקרוביהם כבר אינם וגם גורלם נחרץ, ושהתם במחנה היא רק אורכה שניתנה להם כדי לסחוט את כוחותיהם בעבודה, ובימים האחרונים בטרם שיתרור הם צפויים למוות. כותבי זכרונות ומחברים העוסקים בציבור האסירים בכלל, תמומים בדעתם כי הקרשי העיקרי שהכביד על נפשו של האסיר נבע מאידיעתו את מועד שיתרורו וגורלו העתידי. אך אם אצל כלל האסירים היתה קיימת בעיקר איודאות בנוגע למועד ונסיבות השיתור, הרי על היהודים לחצה ללא הרף הוודאות של המוות. ובזמן שלאחרים ציפו בית קרובים ומולדת, הרי היהודים ידעו כי עולמם נחרב, ביתם איננו עוד ומשפחתיהם אבדו. על סף הסוף עצמו – אומר פרימו לוי – „לא ציפת שום יהודי ברצינות לחיות למחרת היום“.⁴²

התנאים האלה יצרו את הרקע שבו היהודים היו ה„פריה“ של מחנות הריכוז, וכך גם הצטיירו כציני אוכלוסיית המחנות. האנטישמיות הורגשה במחנות וקיבלה דפוסיים אלימים ביותר. פגיעה ביהודים תאמה את הנורמות המקובלות וזכתה לעידוד מצד הנאצים. גם אלה שלא היו שונאי ישראל ותיי כמחם לעמוד מול זרם השנאה הנושב במחנה, ראו ביהודים אנשים מופקרים ועלובים שמוטב להתרחק מהם. עם זאת, היו גם מקרים רבים של עזרה שהרשימו ליהודים בני לאומים אחרים, וביניהם פולנים וגרמנים. מטבע הדברים היו תופעות עזרה אלו בעלות אופי ספוראדי ואינדיבידואלי, ואילו העמדות האנטייהודיות והפגיעה ביהודים היו לכלל שולט ברוב המחנות.

בעלי זכרונות רבים אינם רואים ביהודים חטיבה אחידה אלא מברילים בין יהודים יוצאי ארצות שונות. אבחנה זאת משקפת אמנם את התמונה לאמיתתה. יהודים מארצות מערב־אירופה שמרו על קשרים רצופים עם האסירים מארצות מזרח־אירופה ולעתים נחשבו כבני עמם לכל דבר. היהודים הרבים ממזרח־אירופה או אלה שהגיעו מארצות מהם לא היו מגורשים, זולת היהודים, כמו יוון, היוו לעומת זאת קבוצה נבדלת משאר האסירים וגם מקבוצות יהודיות אחרות. היהודים היו בני העם היחידי בקרב האסירים שדיבר בשפות שונות ולעתים יחודי אחד לא היה מסוגל להבין את רעהו היהודי מארץ אחרת.

אסירים יהודים מארצות מזרח, וכן יהודים שהגיעו מהונגריה או יוון, מאשימים את יהודי פולין, אלה שהסתגלו מקודם לתנאי המחנה והיו על־פירוב ותיקים באושוויץ, כי התעלמו מסבלותיהם וגורלם; ולעומת זאת נשים יהודיות מפולין מצביעות לעתים על צעירות יהודיות מסלובקיה, שנשארו יחידות ממשלוחים שלמים ונילאו תפקידים במחנה הנשים בירקנא, בהתאכזרות ואדישות כלפיהן.⁴³ אך לדעת

כולם האבודים ביותר כמציאות המחנות היו יהודי יוון שסבלו מהאקלים, לא תבינו את השפות השגורות במחנות ופחות מאחרים תפסו את הקורה סביבם, וגם על יהודי הונגריה תקשה מאוד המעבר החד מתנאים רגילים יהסית למציאות של אושוויץ, בירקנאו ומאוסהאוזן.

המחתרת במחנות-הריכוז

המחתרות ומשקלן במחנות צריכות דיון נפרד. עד כה ראו אור רק עבודות מועטות על תנועת ההתנגדות במחנות ועדיין לא מצוי בידנו מחקר כולל, הבודק את מבנה התנועות במחתרת המחנות והרכבן, המשימות שהציבו לפניהן המחתרות והישגיהן בפועל.⁴²

ניתן להצביע על שלושה תחומי פעולה של המחתרות במחנות: א. עזרה הדדית; ב. קשרים עם גורמי חוץ: העברת מידע על המתרחש במחנה החוצה והחדרת ידיעות על הגעשה בזירה הפוליטית והצבאית לחוץ המחנה; ג. אירגון בריחות מהמחנה והכנות לקראת התקוממות או פריצה המונית מתוך המחנה. אירגוני מחתרת במחנה התלכדו על-פירוב על בסיס של שותפות פוליטית ורעיונית או הורכבו מקבוצות בעלות צביון לאומי נפרד.

לעזרת הדדית היה משקל רב ביעדים ובהישגים ממשיים של המחתרת. עזרה זו כונה בראש וראשונה למעגל החברים המקורבים, אך כאמור תופעה מעין זו הורגשה היטב במחנה כולו. חבר מאורגן במחתרת גילה אחריות מסוימת בהתנהגותו וביחסו אל אסירים אחרים, גם אם היה מזונה עליהם, במקרים מסוימים השתדלו חברי המחתרת לפעול למען ביטול גזירות או הנהגת הקלות שתוצאותיהן סייעו לכלל האסירים.⁴³ בבוכנוואלד, למשל, נתנו אנשי המחתרת המאורגנת יד להצלת קבוצת ילדים יהודים, שהוחזקה במחנה בתנאים ליגאליים-למחצה.⁴⁴

למותר הוא להסביר את חשיבות מסירת אינפורמציה החוצה והפצת ידיעות פוליטיות בפנים המחנה. ידיעות על הגעשה בפנים המחנה נודעו גם מסיהם של המועטים שהשתחררו, אך האינפורמציה המלאה על המתרחש באושוויץ הגיעה לעולם החופשי באמצעות סקירות מקיפות שעיבדה המחתרת במחנה והוציאה החוצה; או על-ידי בורחים, כאלה שהודרכו על-ידי המחתרת וגם כאלה שברחו על דעת עצמם.⁴⁵ לאסירים עצמם הביאו הידיעות שהחדירו אנשי המחתרת בתחבולות רבות תמיכה מוראלית רבה. לעתים היה זה המקור היחיד לקשר עם העולם מבחוץ ובכוחן של הידיעות המעודדות היה לנסוך מעט נחמה ותקווה ולחזק את רוחם של אנשים שעל סף ההתמוטטות.

רעיון ההתקוממות נרקם במחנות שונים מתוך חשש שהנאצים עלולים לנסות לחסל את המחנות על אוכלוסיית האסירים ערב התבוסה, וכן מתוך ציפייה שתתקרבות תהיות היצור אפשרות לשחרר את המוני האסירים ולהתחבר לפארי-טיאנים או לכוחות הלוחמים בחזית.

במחנות אחדים נעשו הכנות ממשיות לקראת התקוממות. באושוויץ נאגר חומר-נפץ בכמויות קטנות וגם נקבעו תוכניות ונוצרו קשרים עם מחתרת בחוץ

כדי להכין מרד על-ידי כוחות משולבים מבפנים ומבחוץ.⁴⁹ תוכניות אלו לא יצאו לפועל. רבות הן הסיבות האובייקטיביות שמנעו את הגשמתן. כל הידוע לנו עתה על תנאי פעולה של המחנות המאורגנים והחזקות בארצות הכיבוש, מלמד כי לא היה זה מעשי, אף בשלבים האחרונים שלפני השחרור, לשחרר ולקלוט עשרות אלפי אנשים, ובתוכם רבים חולים, מורעבים וזקוקים לטיפול, להבטיח להם מסתור ובטחון, ולציידם ולגייסם למאבק אנטי-נאצי פעיל.

אולם זה כנראה לא היה הגורם המכריע שמנע התקוממות כללית או התפרצות של קבוצות מאורגנות. בחודשים האחרונים של המלחמה, מאז סתיו 1944, התרבו הסימנים של מבוכה אצל השלטונות הנאציים והאסירים פירשו את הרתיעות כמות לכך שהסכנה לסבת כללי של האסירים אינה יותר איום ממשי. אולם, אם כזאת הייתה תחושת האסירים בני כל הלאומים, לא כן התרדו של היהודים. היהודים למדו מהידיעות שהסתגנו מקיידאנק, כי בשלב התקרבות החוץ רצחו הנאצים את היהודים שם וגם במחנות הסביבה. התחושה כי על אף קץ המלחמה הקרב לא יהיה גורלם שונה מגורל כלל היהודים לא הרפתה מהם. במקומות בהם היו היהודים חלק של המחנות הכללית הם תבעו להחיש ביצוע התקוממות ולמנוע פינוי המחנות נוכח החוץ המתקדמת. אולם התביעה הזאת לא נתקבלה.⁵⁰

בשום מחנה ריכוז לא פרצה התקוממות כללית. בבוכנאוולד השתלטו אמנם האסירים והמתחרת על המחנה, אך לא הייתה כאן התקוממות של כמש אלא יותר נטילת רסן השליטה בזמן שהשלטון הנאצי התרופף וגשש את המקום. היו גם כמה התפרצויות ספונטאניות במחנות, אך אלה לא היו פעולות מודרכות על-ידי המחתרת בעזרת נשק. המרד היחיד בעל אופי כזה היא התפרצות של עובדי ה"זונדרקומאנדו" היהודי באושוויץ.⁵¹ אנשים אלה ידעו כי ימיהם ספורים. הם פנו למחתרת, שבתואם אותה נעשו ההכנות למרד וחבצו לפתוח בהתקוממות. כאשר לא נענו פרצו לבדם באוקטובר 1944. מאבקם הנואש על אף שגרם להריסת משרפה וגסיון בריחה של המורדים, לא הביא להתקוממות כללית. מרד כללי פרץ רק בשני מחנות-המוות — סוביבור וטרבלינקה. ושוב, היו אלה עובדים יהודים שידעו היטב כי אין להם סיכוי כלשהו לצאת את המקום בעודם חיים, אשר פתחו במאבק מזוין בלתי מתפשר. מסתבר שרק אנשים שאיבדו כל תקווה וידעו בוודאות את הצפוי להם היו מסוגלים להחליט ולבצע התקוממות עם נשק ביד, וזאת ללא קשר עם החוץ ובלי סיכויים ממשיים להינצל מעבר לגדרות-החיל.

הערות

1. ראה: Eugen Kogon, *Der SS-Staat, Das System der deutschen Konzentrationslager* (Frankfurt am Main, 1946), p. 34.
2. ראה: Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Cleveland and New York (1966), pp. 437-438.
3. ראה: Bruno Bettelheim, "The Concentration Camp as a Class State", in: *Modern Review*, 1947, p. 628.

לאופיים של מחנות הריכוז נאציים

4. על בעיות של משמעות החוק בגרמניה הנאצית ראה: Ernst Fraenkel, *The Dual State, A contribution to the theory of Dictatorship*, New York, London, Toronto, 1940.
5. ראה: Falk Pingel, *Hilflinge unter SS-Herrschaft, Widerstand, Selbstbehauptung und Vernichtung in Konzentrationslager* (Hamburg 1978).
6. ההיסטוריון הגרמני הבולט ק. ד. בראכר קבע כי, מאז 1939 משתנים הן המבנה והן התפקידים של מחנות הריכוז. לצד הכלואים הגרמנים מטופלים יותר ויותר בעלי לאומיות זרה; מיספר המחנות והאסירים עולים בייחוד מאז 1941-1942, ובעת ובעונה אחת בנוסף למחנות מעצר ועבודה מוקמים ומופעלים מחנות ריכוז כמחנות השמדה... מחנות הריכוז הפכו בכך למקומות להשמדה מיידית, ואילו ה-SS היה בכך גם השופט וגם המוציא למפעל. ראה: K. D. Bracher, *Die deutsche Diktatur, Entstehung - Struktur - Folgen des Nationalsozialismus*, Köln-Berlin, 1969, pp. 452-453.
7. ראה: Martin Broszat, "Konzentrationslager", in: *Anatomie des SS-Staates*, (1965), Band 2, pp. 40-43; Pingel, *ibid.*, p. 64.
8. ראה: "Autobiografia Rudolfa Hoessa", *Białefyn Główniej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce*, 1961, p. 115.
9. ק. ד. בראכר, שם, עמ' 393.
10. חוקרת פולנית, דנוטה צ'ך (Czech), בדקה ביסודיות את החומר ההיעדדי המצוי על המשלוחים של יהודי יוון שהגיעו לאושוויץ. בתקופת מרץ 1943 במאוס עד 16 באוגוסט 1944 הגיעו לאושוויץ 54,533 יהודים מגורשים מזרח. מתוך מיספר זה כונו למחנה 8,025 גברים ו-4,732 נשים, ובסך הכל 12,757 אנשים, כ-12.5 אחוז, וברור לחלוטין שאחוז זה לא כלל את כל הכשרים לעבודה שהגיעו במשלוחים אלה. ראה: דנוטה צ'ך, "השמדת יהודי יוון באושוויץ", ברשים לחקר השואה והסדר, סדרה 2, מאסף ב', בית לחמי הגיסאות, תש"ל, עמ' 191. לפי החישובים של ג'ורג' נלקס מהאסירים היהודים שהוכרזו מצרפת לאושוויץ, הגיעו למחנה זה 61,098 יהודים מצרפת 29 ביולי 1942 עד ה-11 באוגוסט 1944; 47,976 או 28.5 אחוז היבואו ישירות לתאריהנאזים. ראה: Hermann Langbein, *Menschen in Auschwitz*, (Wien, 1972), p. 78.
11. ראה בעניין זה הוראה סודית של הימלר מ-9 באוקטובר 1942, תעודות גורנגרופ NO-1611.
12. על מיספרי האסירים הכלליים בשלבים שונים ועל מיספרי האסירים במחנות השונים, ראה ספרו של פינגל ועבודתו של ברושאט, כנ"ל.
13. שיטת זו חיתה נהוגה במחנות בעלי משטר קיצוני: בשלבים הראשונים של מחנות מאוטהאוזן ואושוויץ.
14. ההסתה בזמן העבודה והנהגה במיוחד בפלוגות עונשין, יחידות מיוחדות כגון היחידה של האסירים והעבודה היו קשים במיוחד אף בתנאי המחנות. בתקופה הראשונה לקיום אושוויץ וגם במחנות מסוימים אחרים, כונו כל האסירים היהודים לפלוגות עונשין.
15. על מחנה מאוטהאוזן ראה: Marek Jan Latawski, *Die Geschichte des Konzentrationslager Mauthausen*, Wien 1974. תיאור רחב של מאוטהאוזן נמצא גם בספר: Stanisław Grzesiuk, *Pięć lat karcza* (Warszawa) 1968, במסגרת "יד ושם" הוכנה עבודה על יהודים במאוטהאוזן על-ידי פרופ' בנימין אקשטיין. עבודה זו היא עתה בשלבי הכנה לדפוס. ראה גם ספרו של צבי ברלב, מי יתן לילה, הוצאת מורשת, 1980.
16. ראה על חלוקת המחנות לדרגות לפי המשטר הנהוג בהם: פינגל, כנ"ל, עמ' 81-84.
17. על המיספרים המשוערים ובדוקים של כמויות הקורבנות, ראה אצל פינגל, כנ"ל, עמ' 230; מאישראל, כנ"ל, עמ' 92; אילך; לאנגביין, כנ"ל, עמ' 70. הנתונים

- המשוערים של שטושהוף לקוחים מתוך כתב-היד של פרויט' לני יחיל הנמצא בשלבי הכנה ושכאדיבותה הועמד לרשותי. על ההבדל במשטר ובתמותה בין המחנות השונים מצביעה ההשוואה שערך הרמן לאנגביין, שהיה אסיר במחנה דאכאו ובי-1942 הועבר למחנה אושוויץ: „בתור פקיד (Schreiber) בבתי-החולים כאן ושם קיבלתי שיעור הסתכלות מרשים: בדאכאו דיברנו על יום רצ' כאשר היה צורך להודיע על עשרה או יותר מתים ביום. באושוויץ כתבנו על שבע מכונות כתיבה במשמרת יום ולילה רק רשימות מתים“, לאנגביין, כנ"ל, עמ' 84.
18. אין בידינו מיספרים מסמכים על מיספר קורבנות כולל במחנות הריכוז. עד כה הגיעו למיספר 450,000 מקרי-מוות מתועדים (מיספרים אלה אינם כוללים את אלה שנרצחו מיד עם בואם למחנות אלא רק אלה שנכנסו למחנות, נרששו בהם וקיבלו מיספרים). כמרכן לא ידוע המיספר הכולל של האסירים במחנות. קוגון מעריך כי למחנות הגיעו 1.6 מיליון אסירים ומהם מתו במחנות 1.2 מיליון, היגו שלושה רבעים מכלל המובאים. לדעתו של פינגל התשערה של קוגון היא מופרזת, ולפי מברתו רק כשליש מכלל האסירים שנרששו מתו או נרצחו במחנות. ראה: פינגל, כנ"ל, עמ' 230.
19. לשק קולאקובסקי, נוכחותו של המיתוס, מרחביה ותל-אביב (1971).
20. ויקטור פראנקל, האדם מחפש משמעות, מחנות המוות אל האנושיסטיציזם, (תל-אביב 1970), עמ' 16.
21. ראה הסיפור של קריסטינה יוסטה, „מוסקבה – אמסטרדם“, בתוך: ישראל גוסמן, אנשים ואפר, ספר אושוויץ-בירקנאו, מרחביה (1957), עמ' 287–292.
22. ראה: David Rousset, *L'univers concentrationnaire*, Paris 1946.
23. באנגלית ראה: David Rousset, *The Other Kingdom*, New York (1947).
24. אלכסנדר סולז'ניצין, יום אחד בחיי איזוואן גניסוביץ', מרחביה (1963).
25. פראנקל, כנ"ל, עמ' 91.
26. דסה (אנגלית), כנ"ל, עמ' 101.
27. שם, עמ' 100.
28. ראה: Bruno Bettelheim, *The Informed Heart* (London 1970), p. 164.
29. אוטוביוגרפיה של רחלף הס, גירסה פולנית, כנ"ל, עמ' 160.
30. ראה למשל ספרו של לאנגביין על אושוויץ, כנ"ל, עמ' 174–180.
31. בחיבורו „The Concentration Camp as a Class State“ מדבר בטלחים על המחנה ועל חברת אסירים כתברה מעמדית. מעניין שגם אסיר בעל כושר הסתכלות וגסיון ממוסד בחיי המחנות אמר, כי „עוצמת השלטון המוצאת לפועל [עליידי האסירים הממונים] הייתה גדולה מאוד, והתבדלים הסוציאליים בין הורוד העליון של הפרומינגטס והמון האסירים היו בולטים יותר מאשר אלה בין בורגנות ופרולטאריאט במדינה דמוקרטית“, ראה: Benedikt Kautsky, *Teufel und Verdammte*, Zürich, 1946, p. 161.
32. על בעיית העמידה המסרית והנפשית של אסירי המחנות הופיעו עבודות מעניינות אחדות בכתבי-העת הרפואי בפולין *Przegląd Lekarski* (סקירה רפואית). ברכים אחרים מכתבי-עת זה הוקדשו במלואם לבעיות רפואה וחי האסירים במחנות ריכוז בכלל ובמחנה אושוויץ בפרט. לציון מיוחד ראויים העבודות של א. גלינסקה A. Glińska, „Kierunek przekształceń moralnych wśród więźniów Oświęcimia“, *Przeg. Lekarski*, 1969, Nr. 1; „Z badań nad moralnością więźniów Oświęcimia“ *Przeg. Lekarski*, 1967, Nr. 1; „Istota i mechanizm przemian w moralności więźniów Oświęcimia“, *Przeg. Lekarski*, 1969, Nr. 1.
33. ראה: Anna Pawełczyńska, *Wartości a przemoc*, Zarys socjologicznej problematyki Oświęcimia, Warszawa, 1973.

33. קוגן, כנ"ל, עמ' 308.
34. על האינטריות הכרוכות בהלשנות של ה"רוקים" על ה"אדושים" בפני ה"ס. ושיטות נקם מצד ה"אדושים" שהתבטאו גם בחיסול סיוי של יריביהם, ראה אצל קאוטסקי, כנ"ל, ע"פ 201–202, בטלויזים אומר בחיבורו: "The Concentration Camp as a Class State": "Prisoners foremen and blockleaders could use their positions to protect some prisoners, but in order to retain their positions they had to serve the SS... Basically only the SS benefited from this class conflict among prisoners, as it seems that in the fully developed mass state of the Hitler type, even the efforts of the suppressed to better their fate work in the favour of their oppressors".
35. בטלויזים, שם.
36. קאוטסקי, שהיה סוציאליסט-קראט, מוסר על מיתויות קשות בין הפוליטיים בבוכנוואלד על רקע ההסכם ריבנטרופ-מולוטוב ושיתוף-פעולה של שני הצדדים עד להתקפה של גרמניה הנאצית על ברית-המוצעות ביוני 1941. מאז חלה התקרבות ונוצר בשלב מסוים ועד משהתחיל בו השתתפו הקומוניסטים, הסוציאלי-דמוקרטים והנוצריים-דמוקרטים.
37. הרברים נרמזים בלבד בזכרונותיהם של חברי אירגוני מחתרת במחנות השונים. ראה, למשל, ספרו של ברונו באום, קומוניסט יהודי, *Widerstand in Auschwitz*, ברלין 1957, ע"פ 72–73, ועל בוכנוואלד בספרו של קאוטסקי, כנ"ל, ע"פ 201–202. לאנגביין מספר בספרו המקיף על אושוויץ על רופא פולני במחנה בשם דיים (Diem), פולנים רבים, הוא מספר, מוקירים אותו כמצילים, פייקל (Feikel) מציין אותו כ"איש אמונים במחנה"... בכל זאת האינטימיות מניעה את הרופא הצבאי לכת, להציל את בני-ארצו באופן כזה שהיה מפנה את אנשי-ס.ס. העוסקים בסלקציה לעבר היהודים, גארלינסקי (Garlinski) בספרו *Oświęcim walczący*, לונדון 1976, מדבר בחשוכה רבת על דיים כעל אחת הדמויות המרכזיות במחתרת הצבאית-הלאומית במחנה.
38. ראה, למשל, את סיפורו המעניין של לאנגביין על אוטו קיסל (Küsel), שהיה בעל תפקיד מפתח בתור אחראי על שירות העבודה (*Arbeitsdienst*). האיש היה אסיר גרמני פלילי, אך הצטיין לדברי רבים ביחס מכין לאסירים ועזר לרבים שפנו אליו. קיסל ברח מהמחנה והצטרף למחתרת הפולנית בה היה פעיל, נתפס שוב והוכא בשנית לאושוויץ. הודות לצירוף נסיבות מיוחד נשאר בחיים. לאנגביין, כנ"ל, ע"פ 180–181.
39. פאבלצ'נסקה, כנ"ל, ע"פ 69–70.
40. רוטה אומר בעבודתו שאף-על-פי שהאסירים הגרמנים נמנו על פסולת אנושית, היו השתייכו ל"גזע הקדוש". הם היו בני עם האדונים אפילו במחנות הריכוז, וההירארכיה הבנייה הורכבה אכן מאסירים גרמנים בלבד. רוטה, כנ"ל, ע"פ 148–149. פריטו לוי, יהודי איטלקי המגלה כושר הסתכלות רב בזכרונותיו, מספר כי בקיץ 1944, נוכח ההפצצות בנונה (מחנה-בת של אושוויץ) הובלטה מעין סולידאריות של כל הגרמנים, כולל ס.ס., אסירים פליליים ופוליטיים. "שום גרמני לא היה מסוגל לשכוח שאנו תיינו בצד השני..." ראה: Primo Levi, *Survival*, in *Auschwitz* (originally published as *If this is a Man*), New York (1961), pp. 107–108.
41. ראה קאוטסקי, כנ"ל, עמ' 147. קאוטסקי אומר: "...Hier verschmolz der Deutschen und Judenhass mit der Verachtung alle andern Nationen – der slawischen Brüder ebenso wie der 'verfaulten' westens...". רוטה אומר על האסירים הפולנים בבוכנוואלד (לפי המהדורה האנגלית של ספרו): "A very few manual workers, a scattering here and there of intellectuals, Peasants, a number of artisans, shopkeepers and small land-

owners snatched from the most remote horizons of the Polish earth, and all or almost all of them fundamentally conservative, passionately anti-Russian, hating the Germans to the point of dreaming up long and complicated tortures for them, but pliant and servile to their masters as long as they remained powerful — joyously and fervently anti-Semitic just short of advocating pogroms in the camps — and incredibly ignorant and chauvinistic” רוסה, כנ"ל, עמ' 66.

42. מן הראוי להאיר הופעת כליטות כתיאורים על אושוויץ בויסטוריוגרפיה הפולנית אחר המלחמה. אחד הרופאים היהודיים הפולנים באושוויץ היה ולאדיסלאב דרינג (Derling), שכתר אסיר היה במשך תקופה מסוימת ממונה על בית-החולים במחנה המרכזי באושוויץ, ביצע ניתוחים בעלי אופי פלילי באסירים יהודים. דרינג היה מעורב בניסויים רפואיים פליליים ועשה את המלאכה בחשק ובאכזריות כאשר קורבנותיו היו יהודים. עלה בידו להתחמק מאחריות אחרי המלחמה ולתקופה ארוכה נעלם מן האופק בעומקי אפריקה. כאשר חרגש בשוה וסבר כי עניינו נשכח חזר לאנגליה ופתח שם בפראקטיקה רפואית רגילה. עניינו התפורר שעה שליוון יוריס בספרו, "אקסדוס" הזכיר את שמו והאשימו בביצוע אלפים רבים של ניתוחים פליליים. דרינג תבע את יוריס לדון. התנהל משפט ממושך שבמרוצתו עלה בידי ההגנה להוכיח את המעשים הנפשעים של דרינג. בתום המשפט חויב יוריס לשלם חצי פני, סמלי, כי המיספר של המנותחים שנקט בו היה מופרז, אך בית-הדין הוקיע מבחינה מוסרית את התובע. מעניין, שבספר המוזכר של גארלינסקי (Garelick walczyk) מתואר דרינג כרשות מרכזית ביותר במחתרת הפולנית. גארלינסקי מנסה לעשות את אחיותיו של דרינג ואינו נרתע מנסינו לטהר את האיש גם אחרי המשפט וגילוי פרצופו על כל היבטיו. על דרינג ראה בספרו של לאנגביין, כנ"ל, ע"ע 255-257.

43. פרימו לוי, כנ"ל, עמ' 142.
44. ראה בעניין זה את ספרה של ניצולה החיה בארץ: Hanna Birnbaum, *Nadzieja umiera ostatnia*, (Warszawa), 1967.
45. ראה הספר: Krzysztof Dunin-Wąsowicz, *Ruch oporu w obozach Kon- centracyjnych 1943-1945*, Warszawa 1979. זהו נסיון חשוב אך בלתי שלם וממידה מסוימת תר-צודי של הצנת הבעיה.
46. ראה למשל פירס זכרונותיו של לאנגביין בספר: *Auschwitz — Zeugnisse und Berichte*, Herausgegeben von H. G. Adler, H. Langbein, E. Lingens-Reiner (Frankfurt am Main, 1962), pp. 281-302.
47. ראה בעניין זה: רחוקה קורצ'ק, "ילדים במחנה ריכוז בוכנוואלד", בילקום מורשת, חוברת ט', מארס 1968.
48. על בריחות ממחנה אושוויץ, ראה: Tomasz Sobanski, *Ucieczki oświęcimskie*, (Warszawa), 1966. חמש בריחות מאושוויץ, ילקום מורשת, ג', דצמבר 1964.
49. ראה תיאור הפרשה בספרו של ברונו באום ואצל דונין-וונסוביץ.
50. ראה בעניין זה יומנים של אנשי הוונדרקומאנדו גרדזובסקי ולבנטל בספר: בערל מארק, *מגילת אושפיץ*, תל-אביב 1977.
51. תיאור תסדר ביומני הוונדרקומאנדו, כנ"ל וכן בספר, *אנשים ואפר*, כנ"ל.

IN THIS ISSUE

Sources and Evidence

- A horrifying episode, one of many, concerning atrocities which the Germans committed to the Jews in the death camps at Bergen Belsen, is described in evidence by **Mandy Gur**, a member of Kibbutz Dablia. Gur was born in Transylvania. This area came under Hungarian rule during the Second World War. He was amongst the deportees in the first transport of Hungarian Jews shipped off to Bergen Belsen and was cruelly tormented while on the death march. Only very few have lived to relate their experiences. After this terrible ordeal, he was returned to the concentration camp and managed to remain there until the entry of the British Army tanks. Terrible acts were committed by the Nazis even after the arrival of the first British tank.
- **Raphael Kochavi**, a member of Kibbutz Doroth, was one of the 480 young pioneers aboard the illegal immigrants vessel "Dora", which was under the command of Zvi Spector and Amiram Shochat (Both perished with the group of 23 who died off the coast of Lebanon). This is the last illegal immigrant ship that reached Palestine before the outbreak of the War. The old vessel succeeded to overcome all technical, political and physical obstacles. It crossed the Atlantic, passed through the Straits of Gibraltar and sailed through the Mediterranean Sea to reach the Coast of Palestine and unloaded its cargo of illegal immigrants before they could be detected by the British.

Articles

- **Yisrael Gutman**, of the Institute for Contemporary Jewry of the Hebrew University in Jerusalem, has researched studies of writers who dealt with the subject of the Nazi Concentration Camps. He endeavors to define the character of these camps, which played a special role in implementing the racial Nazi ideology. Through an analysis of the facts and figures he contends that the death camps went through different stages towards fulfilling the role assigned to them. It was a systematic imposition of Nazi domination. He explains the ideology with regards to absorbing the different peoples, who were inmates. The phenomena of holding millions of persons in prisons, for years, requires an intensive research, that would depict the means of governing and exploiting the unique German concentration camp system.